

Sociālās plānošanas un kopienu darba nepieciešamība vietu un reģionu attīstībai

Cilvēku sociālo, kultūrdzīves, saimniecisko un dzīves vides komfortu teritorijās pamatā veido pati pozitīvā darbība un sociāli saiknotā kopdzīve. Tā lielā mērā ir atkarīga no teritorijā esošā iedzīvotāju kopuma struktūras, kurā būtiskākais ir pietiekama aktīvo sociālo grupu esamība, labvēlīga sociālā vide, kuru nodrošina pietiekams sekotājgrupu kopums un sabiedrības organizētības vai organizēšanās spējas. Aktīvās sabiedrības daļas pietiekams lielums jeb īpatsvars un sociāli organizētā darbība ir divas pamatzpaušmes teritoriālo kopienu rīcībspējai jeb sociālajam kapitālam. Kopienu rīcībspējas raksturo netikai pietiekams aktīvās sabiedrības daļas īpatsvars, bet arī spēja līdzdarboties un pielāgoties pārmaiņām, personības / sociālo grupu realizācijas iespējas, sadarbība un iesaiste lēmumu pieņemšanā, spēja sasniegt vēlamu dzīves līmeni, organizēta sabiedrības darbība, līderu esamība, savstarpēja uzticība, vienlīdzība, pieejamība, komunikācija u.c.

Teritoriju sociālais kapitāls ir teritoriju attīstības pamats, veicināšanas un veidošanas uzdevums, ņemot vērā, ka teritorijas pēc to sociālā kapitāla Latvijā šodien ir ļoti atšķirīgas un ir nepieciešama mērķtiecīgi izvēlēta, teritoriāli diferencēta reģionālās attīstības instrumentu izmantošana. Viena no lielākajām problēmām Latvijā, kas izveidojusies pēdējā desmitgadē ir ne tikai iedzīvotāju emigrācija no teritorijām, bet, šajā procesā pirmām kārtām – aktīvo iedzīvotāju izbraukšana, kā rezultātā daudzas teritorijas piedzīvojušas dziļu to sociālā kapitāla jeb kopienu rīcībspējas eroziju.

Sabiedrība un teritorijas

Darbos par pašvaldību teritoriju attīstību un tā veiksmīga procesa priekšnoteikumiem visbiežāk tiek apzināta piemēram, pašvaldības finanšu kapitāla, cilvēkresursu, ģeogrāfisko apstākļu, vides resursu u.c. ietekme. Maz ir pievērsta uzmanība resursiem, kas rodami pašā sabiedrībā. Tie izpaužas kā vietējo iedzīvotāju, to grupu līdzdalības aktivitātes, kurām ir vislielākā nozīme teritorijas attīstības procesos. Pēdējās divās desmitgadēs daudzu autoru darbos (Mohan, Mohan, 2002; Grootaert, van Bastelaer, 2002; Esau, 2008; Igaune, 2010) teritoriju attīstības skaidrojumos ar vien lielāka uzmanība tiek pievērsta ne tikai materiālajiem, bet arī tādām fiziski netaustāmam un bieži vien grūti uztveramam resursam kā sociālajam kapitālam.

Sociālā kapitāla mūsdienu konceptu un izpētes metodoloģiju 20. gadsimta 90-tajos gados izstrādāja Roberts Putnams (Putnam, 1993). Viņš sociālo kapitālu definē kā attiecību saiknes, kuras indivīdam ir izveidojušās ar citiem indivīdiem vai arī kā kolektīvā noteiktu attiecību struktūru starp dažādiem kolektīva dalībniekiem, vai arī kā abas iepriekšminētās kopā. R. Putnams sociālo kapitālu apraksta kā „tādas sociālās organizācijas pazīmes kā uzticēšanās, normas un attiecību tīkli, kas ar koordinētas rīcības palīdzību var uzlabot sabiedrības efektivitāti” (Igaune, 2010).

Sociālais kapitāls rodas indivīdu savstarpējo attiecību rezultātā un salīdzinājumā ar fizisko un cilvēkkapitālu, tas nav tik uzskatāms, un tā eksistence ir zināmā pakāpē abstrakta (Mohan, Mohan, 2002; Esau, 2008). Ja cilvēkkapitāls raksturojams ar

iedzīvotāju struktūru un kvantificējamām pazīmēm, tad sociālā kapitāla būtība slēpjas grūti identificējamu attiecību saitēs starp cilvēkiem un/vai grupām. Šīs saites jeb tīkli tad arī ir šis sociālais kapitāls. No citiem kapitāla veidiem sociālais kapitāls atšķiras arī ar to, ka tas būtībā ir blakusprodukts, jo kamēr citi kapitāla veidi tiek uzkrāti apzināti kā mērķi paši par sevi, sociālais kapitāls ir sociālās mijiedarbības rezultāts, kas bieži vien ir nemērķtiecīga (Igaune, 2010).

Sociālais kapitāls balstās uz ar uzticību caurstrāvētām savstarpējām attiecībām, kas rodas no savstarpējās mijiedarbības, balstās vērtībās un atkarīgas no pieejamajiem resursiem sociālā tīkla ietvaros (Mohan, Mohan, 2002; Esau, 2008). Šis sociālo attiecību saites ir esošs vai potenciāls resurss, ar kura palīdzību noteiktos apstākļos ir iespējams, piemēram, iegūt ekonomisko vai cilvēkkapitālu. Tas dod indivīdiem iespēju savstarpēji vienoties par kopīgajiem mērķiem, kurus pateicoties šim kapitālam var arī sasniegt. Sociālā kapitāla ietvaros, izmantojot attiecību tīklus, kas veidojas indivīdu mijiedarbības rezultātā, indivīdiem ir iespējams atrisināt problēmas un panākt savu interešu īstenošanu (Mohan, Mohan, 2002; Esau, 2008).

Šobrīd sociālā kapitāla jēdziens bieži tiek izmantots ekonomikā, politikas zinātnē, psiholoģijā un socioloģijā, kā arī organizāciju teorijā dažādu uz indivīdu savstarpējām attiecībām balstītu likumsakarību pētniecībā un skaidrošanā (Mohan, Mohan, 2002; Esau, 2008). Kā uzsver Igaune (2010) tā saucamo sociālo kapitālu var uzskatīt par vienu no svarīgākajiem priekšnoteikumiem, lai pašvaldības vai citas teritorijas ekonomiskā attīstība būtu veiksmīga, lai arī pārvaldības institūcijām ir pieejami lieli vai ierobežoti darbaspēka un/vai finanšu resursi.

Sociālais kapitāls ir galvenais sabiedrības aktivitāti veidojošais un noteicošais faktors (Putnam, Goss, 2000; Saegert et.al., 2001), tāpēc tā novērtēšanai ir īpaša nozīme gan teritorijas atbalsta veida izvēlē reģionālās politikas ietvaros, gan vietējās sabiedrības kopdzīves organizēšanā un stiprināšanā. Cilvēku sociālo, ekonomisko un dzīves vides kvalitāti galvenokārt nosaka sabiedrības spēja sociāli mijiedarboties un sadarboties (Helliwell, Putnam, 2004; Chaskin et.al., 2006). Tas lielā mērā ir atkarīgs no teritorijā esošās sabiedrības struktūras, kurā būtiskākais ir pietiekama aktīvo sociālo grupu mijiedarbība aktivitātēs un kopienu saikņu esamība, kas raksturo teritorijas sociālā kapitāla kvalitāti. Indivīda vai atsevišķu sabiedrības grupu aktivitāte un realizācijas iespējas ir galvenie teritoriju attīstības potenciāla raksturlielumi. Tieši aktīva sociālā mijiedarbība ir priekšnosacījums teritorijas dzīvīguma un labvēlīgas sociālās vides uzturēšanai (Peterman, 2000; Mandell, 2010), kur aktīvās sabiedrības daļas pietiekams lielums un sociāli organizēta darbība ir kopienas aktivitāti ietekmējošie galvenie pamatelementi.

Ne visi indivīdi un ne visas sabiedrības grupas vienlīdz aktīvi piedalās teritoriālo kopienu mijattiecībās. Tāpat atšķirīgas ir šo grupu lomas.

20. gadsimta 60-tajos gados Šerija Arnšteina veica iedzīvotāju sociālās līdzdalības līmeņu pētījumus (Hawkins, Wang, 2012). Šī darba rezultātā sabiedrības grupas tika klasificētas atbilstoši tā saucamajai „iedzīvotāju līdzdalības trepei” 8 pakāpēs, kas sniedza izpratni par dažādajiem sabiedrības līdzdalības veidiem, atšķirībām starp

tiem un pieejamību lēmumu pieņemšanas procesos (Silverman, Taylor, Crawford, 2008). Minētais Š. Arnšteinas iedalījums mūdienās tiek kritizēts, argumentējot, ka mūsdienu periodā institucionālais konteksts ir citādāks nekā laikā, kad šie pētījumi tika veikti - galveno atšķirību pamatā starp sabiedrības līdzdalības procesu pagātnē un mūsdienās ir profesionālo normu paplašināšanās pārvaldības praksē. Ir samazinājusies pārvaldības institūciju tiešā iesaiste iedzīvotāju līdzdalības procesa aktivitātēs, un mūsdienās daudzas pārvaldības funkcijas tiek ar vien vairāk ar līgumu palīdzību nodotas specializētiem profesionāļiem.

Ir mainījies institucionālais konteksts un Š. Arnšteinas darbam ilgtermiņā ir bijusi veicinoša loma dažādu jaunu normu un iedalījumu izstrādē, bet mazāk sabiedrības līdzdalības procesa izpētē (Silverman, Taylor, Crawford, 2008). Ir izstrādātas vairākas Š. Arnšteinas teorijas modifikācijas, kas līdzīgā veidā ir centušās skaidrot dažāda līmeņa līdzdalības procesus un veidus dažādās iesaistes platformās, sākot no iedzīvotāju līdzdalības pašvaldības darbā vai bērnu iesaistīšanās pakāpēm skolas pasākumos līdz pat interneta lietotāju un to iesaistes līmeņa analīzei. Piemēram, interneta jomā ir notikusi ne tikai vienkārša „Arnšteinas trepju” modeļa pielāgošana attiecīgajai situācijai un lietotāju iesaistes pakāpes analīzei (piemēram, Forester tehnografikas ziņojums (Foresters new social technographics report) Empowered Forester mājaslapa, 26.04.2014), bet arī jaunu teorētisku pieņēmumu izstrāde. Kā viens no piemēriem minams N. Nīlsena definētais „90-9-1” likums. Tas pamato to, ka interneta lietotāju un jo īpaši sociālo tīklu lietotāju vidū pastāv līdzdalības/iesaistīšanās nevienlīdzība. Tā izpaužas tādējādi, ka tikai 1% no visiem lietotājiem ir aktīvie lietotāji, kas rada paši savu saturu, 9% ir komentētāji, no kuriem par radīto saturu var saņemt atgriezenisko saiti, bet kuri paši neko nerada un atlikušie 90% lietotāju ir neaktīvie skatītāji, kas lasa un izmanto radīto saturu, bet nekādā veidā neiesaistās (NNgroup mājaslapa, 26.04.2014; Socious.com mājaslapa, 26.04.2014; Swiftkickonline.org mājaslapa, 26.04.2014).

Līdzīgu koncepciju, lai analizētu sociālās līdzdalības pakāpes un dažādus tās aspektus ir izstrādājusi Vengnere-Trejnera (Wengner-Trayner, 2011), kas sabiedrību pēc tās iesaistīšanās pakāpēm jeb aktivitātes līmeņa kopumā iedalījusi piecās grupās. Sākot no kodola un aktīvās grupas, līdz pat neregulārajai, perifēriālajai un pasīvajai grupai. Kodola grupa tika raksturota, kā skaitliski maza visaktīvāko cilvēku grupa, kas izjūt spēcīgu pašidentifikāciju un saikni ar attiecīgo sabiedrību, aktīvi iesaistās un darbojas tās ietvaros. Kā norāda Vengnere-Trejnera, šīs grupas dalībnieki ar savu aizrautību un aktivitāti bieži vien enerģizē arī pārējo kopienu. Būtībā šie cilvēki ir vienmēr un visur (Wengner-Trayner, 2011). Aktīvajā grupā ietilpst tie sabiedrības locekļi, kuri lielākajā daļā gadījumu ir aktīvi un kurus pārējā sabiedrība kā tādus arī atpazīst. Šīs grupas locekļus kopā ar kodola grupas locekļiem var uzskatīt par tādiem kā attiecīgās kopienas rakstura definētājiem. Nākošajā neregulārajā grupā ietilpst tie sabiedrības locekļi, kas iesaistās tikai tad kad tiek apspriests kāds viņiem svarīgs vai interesants temats vai arī kad tie ir iesaistīti kāda projekta, saistīta ar kopienu, īstenošanā. Perifēriālajā grupā ietilpst tie cilvēki, kuriem ar pārējo iepriekš aprakstīto kopienas grupu pārstāvjiem pastāv zināma līmeņa kontakti, bet kuru iesaiste attiecīgajā kopienā ir ļoti niecīga vai nu tādēļ ka tie, piemēram, attiecīgajā kopienā ir jaunienācēji vai arī tādēļ, ka tiem nav tik lielas personīgās apņemšanās iesaistīties

attiecīgajā aktualitātē. Šie cilvēki var būt aktīvi citās jomās un netiešā veidā ietekmēt arī kopienu. Visbeidzot pasīvajā grupā ietilpst atlikusī sabiedrības daļa, kuriem nav mijiedarbības ar citiem minēto grupu locekļiem vai arī tā ir ārkārtīgi minimāla. Šī grupa savā ziņā ir tas pats, kas jau minētie *neaktīvie skatītāji* interneta vidē – tie ir cilvēki kas neiesaistās, nedod savu pienesumu, bet izmanto aktīvās sabiedrības daļas „radīto” (Wengner-Trayner, 2011).

Saskaņā ar Vengneres-Trejneres atziņām vislielākā ir pasīvā grupa, bet pārējās jo īpaši kodola, neregulārās un perifēriālās grupas ir salīdzinoši nelielas. Aktīvā grupa tāpat kā visas pārējās parasti ir stipri mazāka kā pasīvā grupa, bet apmēram tikpat liela cik neregulārā un perifēriālā grupa kopā.

Vengneres-Trejneres arī uzsver, ka šis iedalījums nav galējs, jo kādā grupā ietilpstošie indivīdi, savstarpējās mijiedarbības rezultātā, laika gaitā var mainīt kategorijas piederību. Minēto grupu locekļu savstarpējā mijiedarbība savukārt veicina zināšanu pārvietošanos starp šīm grupām izglītojot to dalībniekus (Wengner-Trayner, 2011). Tā ir veselīgas kopienas pazīme, jo dažādiem kopienas pārstāvjiem var būt dažādas perspektīvas, vajadzības un ambīcijas (Leitis, 2014).

Pieņemot Vengneres-Trejneres sabiedrības iedalījumu pēc tās aktivitātes līmeņiem var raksturot sociālā kapitāla kvalitātes no teritoriālās kopienas rīcībspējas viedokļa. Kodola, aktīvās, neregulārās, un daļēji - perifēriālās grupas ir kopienu rīcībspējas nesējas. Šo grupu lielums, struktūra, un mijattiecību tīkli ir identificējami un izmantojami rīcībspējas novērtēšanā.

Sociālais kapitāls un teritoriju attīstība

Sociālā kapitāla potenciāla ietekme uz teritoriju attīstību izpaužas caur aktīvās sabiedrības daļas darbībām, piemēram, ar pašiniciatīvu, pašorganizēšanos vai uzņēmējdarbības uzsākšanu, kādā noteiktā jomā, kam pēc būtības ir potenciāls veicināt attīstību attiecīgajā sfērā un/vai arī attiecīgajā teritorijā, reģionā un pašvaldībā. Būtiska loma teritoriju attīstības procesā ir aktīvo iedzīvotāju daļas attiecībām ar pārvaldes/pašpārvaldes struktūrām un arī ar citām sabiedriskajām institūcijām, grupām un indivīdiem, jo tas ir tas pamatelements, kas nodrošina šo cilvēku interesi iesaistīties kādā konkrētā aktivitātē (Mohan, Mohan, 2002; Esau, 2008).

Bez sociālā kapitāla kā tīklu nozīmes, būtiska loma ir arī otram elementam – līdzdalības procesam. Vērtējot sociālā kapitāla ietekmi uz teritoriju attīstību Foster-Fišmana, Pīrsa un Van Egerena (Foster-Fishman, Pierce, Van Egeren, 2009) pētījums parādīja, ka iedzīvotāju iesaiste pašvaldības darbā jeb līdzdalības veicināšana dēļ jau minētajiem šī procesa pozitīvajiem aspektiem palielina iedzīvotāju apmierinātību, un izpratni par pieņemtajiem lēmumiem, šāda savstarpējā mijiedarbība veicina arī indivīdu sociālā kapitāla palielināšanos un vairo to savstarpējo uzticību, kas savukārt veicina šo iesaistīto cilvēku aktivizēšanos. Attīstības kontekstā svarīgi ir arī tas, ka līdzdalības process palīdz pieņemt iespējami lielākam iedzīvotāju skaitam izdevīgus lēmumus, kas tādējādi veicina lielākas sabiedrības daļas attīstību (Hawkins, Wang,

2012). Tāpat tiek veicināta iedzīvotāju un amatpersonu atbildības sajūtas palielināšanās par pieņemtajiem lēmumiem, kas paātrina attīstības procesu un samazina izmaksas, jo, piemēram, iespējamā iedzīvotāju pretestība radītu pretēju efektu (Hawkins, Wang, 2012).

Dialogs starp sabiedrību un pārvaldes iestādēm, sabiedrības vispārējā aktivitāte un līdzdalība ir svarīgi elementi kopienas labklājības līmeņa veidošanā. Pamatojoties uz ilgtspējīgas attīstības principiem, sadarbības formām un tīklu esamību ir iespējams novērtēt kopienu labklājību, kur kā galvenās ir minamas tādas kvalitātes kā dzīves vide, attiecības ar institūcijām, personiskās attiecības, sociālais un personiskais līdzsvars, labklājības sajūta, attieksmes un iniciatīva (Jekabsone, Sloka, 2014). Laba pārvaldība un iekļaujošas sabiedrības attiecības ar institūcijām ir nozīmīgi aspekti sociālā kapitāla stiprināšanā un kopienas vajadzībām nepieciešamu lēmumu pieņemšanā. Ir svarīgi apzināties sabiedrības līdzdalības iespēju lēmumu pieņemšanas procesā svarīgumu – līdzdalības principu realizācija ir abpusēji izdevīga gan tiem, kas pārvalda, gan tiem, kurus pārvalda (Vonda, 2015).

Plānošanas speciālisti, sabiedriskie darbinieki un pašvaldību amatpersonas tikai iegūtu, ja veiktu sociālā kapitāla kvalitātes novērtēšanu, tādējādi spējot labāk plānot un piešķirt nepieciešamos finansiālos un personāla resursus konkrētu uzdevumu īstenošanai. Sabiedrības grupas un kopienas, kurām ir spēcīgs sociālais kapitāls ir labāk sagatavotas, lai risinātu ilgtermiņa problēmas un īstenotu ambiciozus mērķus, kamēr kopienām, kurām trūkst pienācīga sociālā kapitāla, nepieciešami sagatavošanās darbi un kapacitātes palielināšana, pirms tās ir gatavas ilgtermiņa izaicinājumiem (Chazdon, Lott 2010).

Kopienas attīstība

Kopienas iedzīvotāji visbiežāk ir aizņemti ar ikdienišķām lietām nevis domājot par kopienas vīzijām un nākotni. Iedzīvotāji vēlas lai to bērni iet skolās, lai tiem būtu atbilstošs darbs un tiem nepieciešama droša un sakopta vide. Tomēr pastāv jautājums, vai šāda veida neintegrēts dzīves veids ir ilgtspējīgs, konkurētspējīgs un pietiekami adaptīvs attiecībā pret katru subjektu individuāli vai arī attiecībā pret pilsētu, pašvaldību, reģionu.

Teritoriju attīstībā viens no būtiskākajiem jautājumiem - kam tad būtu jānosaka teritorijas nākotne ja ne pašai kopienai? Pašvaldības nolīgts plānošanas konsultants vai kādas valsts aģentūras lielceļu projektētājs vai privāts attīstītājs ceļot lielveikalus un dzīvojamās mājas, nepārprotami var tiešā veidā ietekmēt kopienas dzīvi. Tādēļ iedzīvotājiem ir aktīvi jāiesaistās un jāpieņem līdzdalība savas ikdienas un nākotnes veidošanā, pretējā gadījumā, viņu nākotni noteiks citas grupas un indivīdi.

Tomēr jāapzinās, ka lai panāktu politisku aktīvu sabiedrību ir jāpārvar dažādie varas un morāles konflikti, kas jau dabiski ir katras sabiedrības pamatā. Kopienas attīstība un tās procesi kā mērķtiecīga sociālās integrācijas process ir tikai viens no veidiem un metodēm, kā caur sociālām pārmaiņām izaicināt esošās varas sadales problēmas vai uzlabot esošās vides apstākļus.

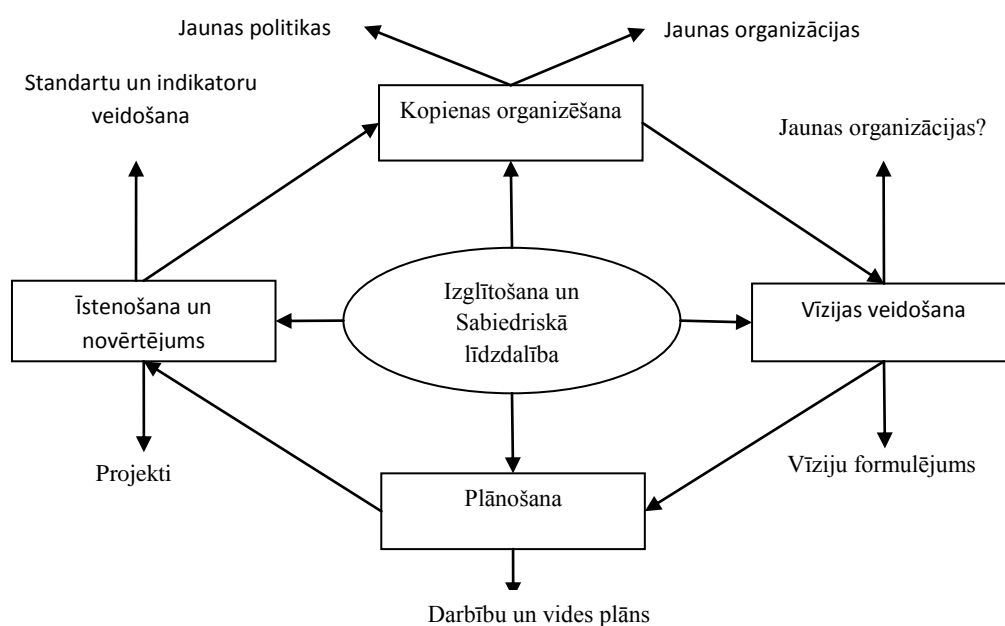
Kopienas attīstība ir strukturēta iekļaušanās, kas sniedz lielāku kontroli pār esošajiem apstākļiem, kas skar kopienas dzīvi. Tā neatrisina visas problēmas, ar ko saskaras vietējās kopienas, bet vairo pārliecību risināt vietējās problēmas tik efektīvi, cik jebkura vietēja rīcība ir spējīga.

Kopienas attīstības darbam jānotiek vietējās pašpārvalžu grupu un organizāciju līmenī, nevis ar atsevišķām personām vai ģimenēm. Kopienas attīstības darbā ir jāizvēlas dažādas pieejas, ne tikai ievērojot kā strādā kopienas pamata organizācijas (grassroots jeb community based organizations), bet arī jāaplūko cik adaptīvas ir pašvaldības institūcijas attiecībā pret šīm lokālajām grupām.

Kopienas attīstības uzdevums ir dot zināšanas un prasmes vietējām grupām un indivīdiem savas iekšējās politikas veidošanai un izpaušmei lokālā mērogā.

Kopienas ilgtermiņa attīstībā svarīga nozīme ir gan pašam procesam gan iznākamam, rezultātam (1.attēls). Bez procesa kopiena nevar sasniegt integrāciju un bez rezultātiem paša procesa norise ir bezmērķīga. Kopienas attīstības process sākas ar kopienas organizēšanu un vīziju veidošanu, kuriem pamatā visa procesa gaitā ir izglītošanās un sabiedriskās līdzdalība. Otra kopienas attīstības procesa svarīgākā daļa ir plānošana un plāna īstenošana, novērtējums. Sabiedriskā līdzdalība un izglītošanās šajā procesā ir vienojošais elements, tomēr veidojot jebkuru procesu būtu jāapzinās katras daļas „interesu turētājs”(pilsētas dome, nevalstiskās organizācijas, un citas), kas veic noteiktos uzdevumus, tādā veidā jebkura procesa daļu nonākšana cita „interesu turētāja” pārraudzībā būtu pēctecīga un tā kopienas attīstības process neprasiu jaunus resursus.

1.attēls. Kopienas attīstības process (pēc Jakovļevs,2011)

Kopieniu formas un to organizēšana

Kopieniu organizēšana ir pirmais solis visā attīstības procesā un tas var sākties ar maza mēroga problēmām un dažiem indivīdiem kas vēlas šīs problēmas atrisināt. Ne vienmēr kopienu attīstības process ietver sevī liela mēroga telpiskas problēmas, tās bieži var būt arī lokālas dzīves vides (pagalma, dārza, parka) estētiska uzlabošana, renovācija.

Pastāv dažādas kopienu formas, kas vispārēji iedalāmas:

1. Telpiski orientētās, vienota dzīvesvieta vai sabiedriskie pakalpojumi utt.
2. Telpiski neorientētās, interešu, politiskās, konstitucionālās (dzimuma, rases, valodas, seksuālās orientācijas) u.c..

Šīs dažādās kopienu organizācijas formas var tikt integrētas telpiski orientētu kopienu attīstībā, kas var veicināt lielāku procesa atbalstu vai arī dot lielāku motivāciju iesaistīties. Liela daļa no šīm organizācijām izmanto noteiktus organizēšanas modeļus kas iedalāmi: pakalpojumu orientētu problēmu risināšanai, kādas grupas vai indivīdu aizstāvībai vai tiešas rīcības mobilizējoši.

Mūsdienu kopienu formas bieži tiek asociētas ar „cilvēkiem ,kas dzīvo vienotā teritorijā”. Tā ir viena no formām un pastāv vai veidojas kā teritoriāli vienotā kopiena. Tai ir saknes arī telpiskās plānošanas idejās, kā piemēram ciemu vai apkaimju „dzīvē”, kur dzīves, darba, rekreācijas, bērnu audzināšanas attiecības un pašpārvalde īstenojama noteiktā teritorijā. Šī vienotā telpa ietekmē attiecību kārtību, vienotas vērtības, sociālos tīklus un vienotu izpratni par attīstības procesiem.

Integrētas, teritoriju vienotas kopienas aplūkojamas pilsētās, ciemos, lauku teritorijās, kā noteiktas kvalitātes telpās, kurās ir svarīgi uzturēt attiecības ar kaimiņiem, kas var atvieglot dažādas ikdienas kopdzīves jautājumus un problēmas. Kaimiņus ielās, apkaimēs, pilsētās un reģionos vieno noteikti dzīves vides (ceļu, ielu, pagalmu, parku, bērnu dārzu) vai darba un citi jautājumi, tomēr tos ne vienmēr vieno vērtības vai arī tiešas sociālas attiecības ar citiem. Tādēļ pastāv iemesli, problēmas, kas liek mūsdienīgai telpiski orientētai kopienai sadarboties tādēļ šī sadarbības impulsa meklēšana vietējā līmenī ir ļoti nozīmīga.

Šodien vēsturiskā ideja par vienotu kopienu ir atjaunojusies kā telpiski orientēta politiska kopiena. Šāda kopienas pamatā vairs nepastāv vienota izpratne par vidi, morālu kārtību un taisnīgumu, tādēļ pirms teritoriāli vienotas kopienu organizēšanas būtu jāapjauš sabiedrības, iedzīvotāju, kaimiņu dažādība un atšķirības, kas kalpotu kā pamats savstarpējai uzticībai un izpratnei.

Cita kopienu ideja raksturojama kā pretstats pastāvošajiem spēkiem. Šajā nozīme kopiena ir pretstats formālai pašpārvaldei, biznesam vai „kapitāla” spēkiem. Gluži tāpat kā telpiski orientētu kopienu vieno kopdzīves vajadzības, pretspēku kopienas vieno indivīdus ar noteiktām interesēm. Šī kopienu ideja izsaka mūsu kopējās intereses par ikdienas dzīvi pretēji dažādām politiskām organizācijām vai

uzņēmējdarbības sfērām, mēģinot apvienot formālās darba vides un citas dzīves telpu dimensijas.

Viena no šādu kopienu pamata idejām, kas dažādi variē savās formās, ir uzsvērt ne tikai katra intereses kā pilsonim vai iedzīvotājam, bet gan noteiktā veidā artikulēt dažādās stratēģijas un intereses, ar kurām mēs saskaramies savā ikdienas dzīvē. Šādā nozīmē var iekļaut arī tās kopienu rūpes –materiālas vajadzības, morālie mērķi, emocionāla sadursmes- ar kurām saskaramies savas ikdienas nodrošināšanai, tādā veidā izaicinot dalījumu starp darbu un citiem dzīves aspektiem, vai mazinot sektoriālo dalījumu valsts vai vietējās pārvaldēs.

Kopienas attīstības praksē šādas neformālās kopienas definējamas kā kopienu pamata organizācijas (grass-roots u.c.), kas pielieto sociālās rīcības kampaņas (uzskatu maiņai, ziedošanai utt.) vai arī attīstības modeļus (veicinot esošo organizatoru aktivitāti, organizējot atsevišķas interešu grupas), kas uzskatāmi par ilgtermiņa mobilizējošiem pasākumiem. Tomēr aplūkojot jebkuru organizētu vai neorganizētu kopienu būtu jāsaprot, ka mūsdienu sociālās tendences nosaka sabiedrības pārvērtību no homogēnām uz heterogēnām dzīves stila un mājsaimniecību formām. Tādēļ uzlūkojot kopienas no telpiskās plānošanas viedokļa būtu jāsaprot, ka dažādības aplūkošana nevar aprobežoties ar vienkāršu cilvēku klasifikāciju demogrāfu vai sociologu iedalītajās grupās.

Līdzīgas dabas cilvēki ar vienotu vērtību sistēmu un dzīves uztveri ne vienmēr dzīvo vienā teritorijā, tādēļ var pieņemt, ka dažādība tās daudzpusīgajās redzamajās vai neredzamajās izpausmes formās pastāv jebkurā teritorijā.

Uzsākot jebkādu kopienas organizēšanu ir jāveic teritorijas procesu novērtējums, kas var būt dažāda mēroga un jautājumu pētījums vai arī diskusija, seminārs jeb attiecīgi pielietojot dažādās līdzdalības formas, definējot iesaistītās kopienu dažādību un to problēmas, uzstādījumus attiecībā uz procesu un sasniedzamajiem rezultātiem. Pastāv daudz organizēšanās formas, kas ir integrējamas arī turpmākajās kopienu attīstības vai telpiskās plānošanas procesa gaitā, tomēr jāapzinās, ka katrs no šiem līdzdalības formām un tā izpildes organizācijām ietver sevī jau noteiktus uzdevumus un kritērijus attiecībā uz sasniedzamajiem mērķiem un pašu procesu, tādēļ jebkādas noteiktas līdzdalības formas pielietojumam ir jābūt pamatotam.

Sabiedriskā līdzdalība

Pastāv vismaz četru veidu līdzdarbības tipi: sabiedriskā rīcība, sabiedriskā iesaiste, vēlēšanu līdzdalība, obligātā līdzdalība un citi (Langston,1978). Sabiedriskās rīcības visbiežāk tiek saistītas ar kopienu attīstību, šāda tipa līdzdalībā visas aktivitātes iniciē un kontrolē iedzīvotāji, ar nodomu ietekmēt pārvaldības procesu. Savukārt sabiedrisko iesaistīšanu un obligāto līdzdalība tipiski iniciē un īsteno pārvaldes amatpersonas.

Vairumā gadījumu kopienu attīstītājiem, praktiķiem jāsakaras ar dažādiem līdzdalības jautājumiem: Kā kopiena ir motivēta veikt pārmaiņas? Kam būtu

jāiesaistās? Kā saglabāt inerci? Vispārinot, kādas līdzdalības formas ir piemērotākas dažādiem uzdevumiem?

Kopienų attīstības process (1.attēls) var sākties ar sabiedrisku rīcību un nomainīties uz sabiedrisku iesaisti, atšķirībā no organizāciju konteksta un procesa „interesu turētāju” spēles. Vispārinot tieši sabiedriskā rīcība ir galvenais nevalstisko organizāciju un kopienu pamata organizāciju līdzdalības tips, ko nosaka pēc ietekmes un iesaistes pakāpēm.

Bieži jaunizveidotās organizācijās pastāv liela tieksme pēc nepārtraukta sabiedrības līdzdalības, viedokļa. Tomēr līdz ar šo organizāciju izaugsmi rodas jaunas problēmas. Pirmkārt ir sarežģīti nodrošināt lēmumu pieņemšanu iesaistot visas ieinteresētās puses. Otrkārt, šāda veida komunikācija varbūt ļoti laikietilpīga. Treškārt, šāda veida organizācijas varbūt nepietiekami adaptīvas ātrām izmaiņām, piemēram, finansēšanas jautājumos. Ceturkārt šādām organizācijām nepieciešama profesionāls personāls gan dažādu atskaišu gan finansējuma piesaistīšanā, kas līdz ar noteiktu pieredzes apjomu var pārtraukt augstāko sabiedrības līdzdalības formu pielietojumu savas kompetences un zināšanu vai pat finansiālu uzstādījumu dēļ.

Līdzdalības iespēju novērtēšanā svarīgi saprast kas motivē cilvēkus piedalīties, integrēties kādā noteiktā kopienā. Viens no vispārējiem uzskatiem ir indivīda interešu izpausme, meklējot risinājumus uz sev svarīgām problēmām, jo šis risinājums var tieši ietekmēt viņa dzīvi, turklāt indivīds meklē izpausmes savām spējām. Otrs ietekmīgākais motivators ir sociālie tīkli, kas varbūt gan profesionāli, gan personiski. Pastāv, protams, arī daudzi citi motivācijas iedīgļi, kas meklējami dažādās indivīda vai grupu kultūras, sociālo sistēmu izpausmēs, tādēļ veidojot jebkādu līdzdalības procesu ir jāparedz, kas var motivēt noteiktas sociālas, ekonomiskas u.c. grupas.

Bez tiešas motivācijas trūkuma pastāv arī dažādi apstākļi, kas nemotivē cilvēkus iesaistīties līdzdalības procesos. Vieni no svarīgākajiem apstākļiem ir laiks, transporta trūkums, tulkus trūkums, vietas nepieejamība invalīdiem, iepriekšējas informācijas trūkums, nepastāv komunikācijas iespējas, tomēr var pastāvēt arī plašāki sociāli faktori, kas sakņojas grupu iesaistīšanās un līdzdalības kultūrā.

Veidojot sabiedriskās līdzdalības procesus katrs no šiem motivācijas apstākļiem būtu jāparedz attiecīgi pēc līdzdalības procesa mērķiem, kuriem arī savukārt ir jābūt skaidri definētiem, izstrādātiem pirms procesa uzsākšanas, tomēr lai arī kādi stratēģiski vai lokāli mērķi tiek uzstādīti tiem ir jābūt elastīgiem jebkurā posmā un jāspēj uzņemt jauni nosacījumi un kritika.

Institūcijas, pārvaldība un attīstība

Kopienų veidošana un attīstība ir lielā mērā atkarīga no iesaistītajām institūcijām. Kopienų attīstībā neatsverama loma ir tieši nevalstiskajām organizācijām (NVO). Pretēji formālajām pārvaldes attīstības programmām un politikām, NVO stiprās puses ir mazais mērogs, atsaucība un elastība. Valsts pārvalde tiek saistīta ar atrautību no cilvēku reakcijas uz politikām un programmām, bet NVO tiek skatītas kā

mazāk birokrātiskas un atsaucīgākas uz cilvēku vajadzībām, vēlmēm. Tās arī tiek uzskatītas par radošākām, inovatīvākām un eksperimentālākām kopienu attīstībā (Makoba 2002).

Teritoriālas kopienas veidošanās nav iedomājama bez iniciatīvām un līderiem, kas vietējos iedzīvotājus organizē ap noteiktu ideju, problēmu vai vajadzību, un ko vietējie iedzīvotāji atbalsta.

Pastāv vismaz divi iesaistīšanās kapitāla (*participatory capital*) veidi – nominālā un aktīvā iesaistīšanās:

1. nominālā iesaistīšanās attiecināma uz būšanu par vietējās organizācijas dalībnieku vai vietējās kopienas pasākumu apmeklētāju;
2. aktīva iesaistīšanās ietver pienākumu uzņemšanos un investēšanu grupas darbībās un pasākumos kā līderim un/vai iesaistoties kopienas pārmaiņu aktivitātēs.

Kopienas iesaistīšanās ir cieši saistīta ar teritorijās esošo sociālo kapitālu. Sociālais kapitāls definējams kā „organizēšanas iezīmes, tādas kā uzticība, normas un tīkli, kas var uzlabot sabiedrības iemaņas, sekmējot saskaņotas darbības” (Putnam 1993, 167). Tādējādi sociālais kapitāls attiecas uz indivīdu spēju veidot saiknes ar savas grupas/kopienas pārstāvjiem un „tiltus” ar citām grupām un cieši saistīts ar ideju, ka grupas aktivitāšu kvalitāte un kvantitāte ir galvenais kopienas saikņu ciešuma un spējas strādāt savā labā avots (Usča 2012).

Džeikobsa (Jacobs 1961) ir uzsvērusi fundamentālu kopienu veidošanos ietekmējošu faktoru - kopienu pārvaldi. Viņa ir norādījusi, ka apkaimes nevar uztvert tikai kā vietas vai teritorijas - par tām ir jādomā kā par sevis vadīšanas vienībām. Līdz ar to izdošanās vai neizdošanās izveidot un uzturēt kopienu ir arī atkarīga no spējas sevi (kopienu) vadīt un pārvaldīt. Kopienu vadības un pārvaldes mērķis ir organizēt kopienas dalībniekus vai vienas apkaimes iedzīvotājus uz noteiktām darbībām apkaimē. Lai šī iesaiste būtu pamatota, aktīva un dzīvotspējīga, ir jārunā par kopienā balstītu attīstību jeb attīstību, kas notiek no grupu un kopienu līmeņa uz plašāku mērogu.

Attīstība „no apakšas uz augšu” (*bottom-up development*) ir viens no galvenajiem principiem, ko īsteno NVO. „No apakšas uz augšu” attīstība ir balstīta uz vietējo kontekstu, vietējo iedzīvotāju īpašumā esošajiem materiālajiem resursiem, kā arī vietējo iedzīvotāju radošuma, zināšanu uz uzskatu cienīšanu. Šī attīstības pieeja arī veicina vietējo kopīgas darbības un mēģina identificēt vissvarīgākos jautājumus, problēmas no vietējo iedzīvotāju skatpunkta (Kang 2011).

Iesaistīšanās attīstība jeb kopienu iesaistīšanās ir galvenā stratēģija „no apakšas uz augšu” attīstībā (Makoba 2010). Šajā situācijā iedzīvotāji nav tikai attīstības iznākumu adresāti, viņi tiek iedrošināti piedalīties dažādos attīstības posmos, tai skaitā, projektu izstrāde, lēmumu pieņemšana, projekta ieviešana un novērtēšana. Aktīva vietējo iedzīvotāju iesaistīšanās var iedrošināt viņus uzņemties lielāku atbildību, kā arī pats attīstības process ir caurskatāmāks un atbildīgāks (Dorsner 2004).

Kopienā balstīta attīstība (*community-based development*) ir kā lietussargs visiem projektiem, kas aktīvi iesaista izstrādes un vadības procesos saņēmēju, bet kopienas virzīta attīstība (*community-driven development*) attiecas uz kopienā balstītiem projektiem, pār kuriem kopienai ir tieša kontrole, t.sk., investīciju fondu vadība (Mansuri, Rao 2004).

Kopienā balstīta attīstība balstās uz kopienas sociālā kapitāla izmantošanu pašorganizācijā un iesaistē teritorijas attīstības procesos (Mansuri, Rao 2004). Līdz ar to kopienu iesaistē būtiski ir tādi koncepti kā iesaiste (*participation*), kopiena (*community*), sociālais kapitāls (*social capital*). Vairākos pētījumos ir atklāts, ka sociālā kapitāla attīstība ir ļoti svarīga kopienas līmeņa aktivitāšu uzturēšanā, kas, savukārt veicina kopienu veidošanos (*e.g.*, Putnam 1995, Simpson 2005).

Kopienā balstītas attīstības iniciatīvu stūrakmens ir aktīva kopienas dalībnieku *iesaiste* definētā kopienā vismaz dažos projektu izstrādes, vadības un ieviešanas posmos. Iesaiste var notikt dažādos līmeņos, bet galvenā tās ideja ir vietējo zināšanu iekļaušana lēmumu pieņemšanas procesos. Iesaiste kļūst par pašiniciatīvu brīžos, kad potenciālie (labuma) saņēmēji piedalās projekta būtiskāko lēmumu pieņemšanā. Iesaistīšanās tiek saistīta ar labāk izstrādātiem projektiem, noformulētiem mērķiem, efektīvāku izmaksu un laika organizēšanu, taisnīgāk sadalītiem projekta ieguvumiem un mazāku korupciju (Mansuri, Rao 2004).

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Chaskin, R.J., Geogre, R.M., Skyles, A., Guiltinan, S., 2006. Measuring Social Capital: an Exploration in Community – Research Partnership. *Journal of Community Psychology* 34 (4), pp. 489-514.
- Chazdon S. A., Lott S. 2010. Ready for engagement: Using key informant interviews to measure community social capacity. *Community Development*, 41(2), 156.
- Dorsner, C., 2004. Social Exclusion and Participation in Community Development Projects: Evidence from Senegal, *Social Policy & Administration* 38(4), pp.366–82.
- Grootaert C., van Bastelaer T. 2002. Understanding and Measuring Social Capital: A Multi-Disciplinary Tool for Practitioners. Washington: World Bank.
- Esau, M.V., (2008) Contextualizing Social Capital, Citizen Participation and Poverty through an Examination of the Ward Committee System in Bonteheuwel in the Western Cape, South Africa *Journal of Developing Societies*, Vol 24(3): 355–380 lpp.
- Foster-Fishman, P.G., Pierce, S.J., Van Egeren, L.A., (2009) Who Participates and Why: Building a Process Model of Citizen Participation, *Health Education Behavior*, Vol. 36(3): 550-569 lpp.
- Hawkins, C.V, Wang, X.,(2012) Sustainable Development Governance: Citizen Participation and Support Networks in Local Sustainability Initiatives, *Public Works Management Policy*, 17(1), 7–29 lpp.
- Helliwell J., Putnam R.D. 2004. The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of the Royal Society (London)*, Series B. 359.
- Igaune, E. 2010. Sociālā kapitāla izmantošanas iespējas Pierīgas reģionā, Promocijas darba kopsavilkums ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai. Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Ekonomikas fakultāte.

- Jacobs, J. 1961. *The death and life of great American cities*. New York: Vintage.
- Jakovļevs A. 2011. Kapienu integrācija telpiskajā plānošanā izmantojot informācijas sistēmas, LU
- Jekabsone I., Sloka B. 2014. Provision of Principles of Sustainability, Collaboration and Networking in Communities: the Approbation of Methodology for the Assessment of Well-being. *Humanities and Social Sciences Latvia*. Volume 22, Issue 2. Riga: University of Latvia.
- Kang, J., 2011. Understanding non-governmental organizations in community development: Strengths, limitations and suggestions. *International Social work* 54(2), pp. 223-237.
- Langton, S., 1978, What is citizen participation? In S. Langton (Ed.), *Citizen participation in America: Essays on the state of the art* (pp. 13-24). Lexington, MA: Lexington Books.
- Leitis, M. 2014. *Sociālā potenciāla nozīme pašvaldības attīstības veicināšanā. Burtnieku novada analīze*. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, Ģeogrāfijas un Zemes Zinātņu Fakultāte, Rīga. 5.
- Makoba, J.W., 2002. Nongovernmental Organizations (NGOS) and Third World Development: An Alternative Approach to Development, *Journal of Third World Studies* 19(1), pp. 53–63.
- Mandell J. 2010. Picnics, participation and power: Linking community building to social change. *Community Development*, 41(2), 269.
- Mansuri, G., Rao, V., 2004. *Community-based and -driven development: a critical review*. Policy Research Working Paper 3209, The World Bank Development Research Group, Rural Development.
- Mohan, G., Mohan, J., 2002. Placing Social Capital. *Progress in Human Geography*. University of Cincinnati. Vol. 26, No 2. pp 193.
- Peterman W. 2000. *Neighborhood Planning and Community - Based Development. The Potential and Limits of Grassroots Action*. SAGE Publications.
- Putnam, R., 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Putnam, R.D., 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 6, pp. 65-78.
- Putnam R.D., Goss K. 2000. It's about time; Who has time to enjoy family life, connect with the community or be an active citizen? – *The San Francisco Chronicle*.
- Saegert S., Thompson J.P., Warren M.R. 2001. *Social capital and poor communities*. New York: Russell Sage Foundation.
- Silverman, R.M., Taylor, H.L., Crawford, C., (2008) The role of citizen participation and action research principles in Main Street revitalization: An analysis of a local planning Project, *Action Research*, Volume 6(1): 69–93 lpp.
- Simpson, L., 2005. Community Informatics and Sustainability: Why Social Capital Matters, *Journal of Community Informatics* 1 (2), pp. 102–119.
- Usča M. 2012. Teritoriālo kopienu veidošanās procesi Rīgā, LU
- Vonda A. 2015. Sabiedrības līdzdalība vietējās pašvaldības "labas pārvaldības" ietvaros. Latvijas intereses Eiropas Savienībā 2015/2. Rīga, Latvijas Politologu biedrība, 64.-74.lpp.
- Wengner-Trayner, 2011

CAG consultants mājaslapa www.cagconsultants.co.uk, Participation: A theoretical context, Retrieved from:
http://www.cagconsultants.co.uk/resources/communities/Participation_Theoretical_Frameworks.pdf, 26.04.2014

Empowered, Forester mājaslapa, Forrester's new Social Technographics report, http://forrester.typepad.com/groundswell/2007/04/forresters_new_.html, 26.04.2014

NNgroup mājaslapa, 90-9-1 likums, līdzdalības nevienlīdzība

<http://www.nngroup.com/articles/participation-inequality/>, 26.04.2014

Socious.com mājaslapa, 90-9-1 likums, <http://info.socious.com/bid/40350/Is-the-90-9-1-Rule-for-Online-Community-Engagement-Dead-Data>, 26.04.2014

Wengner-Trayner, B., (2011) Levels of participation, <http://wenger-trayner.com/resources/what-level-of-participation-should-one-expect/>, 26.04.2014